

Maria Piechocka-Kłos
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Rozważania o różnorodności kolorów i ich łacińskich oraz greckich nazwach w *Nocach attyckich* (2.26) Aulusa Gelliusza

Słowa kluczowe: Aulus Gelliusz, *Noce attyckie*, antyk, kolor, język łaciński, język grecki.

Keywords: Aulus Gellius, *Attic Nights*, antiquity, colour, Latin, Greek.

Schlüsselworte: Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, Antike, Farbe, lateinische Sprache, griechische Sprache.

1. Wprowadzenie

Żyjący w II w. n.e. (ok. 123–165), rzymski pisarz i erudyta Aulus Gelliusz¹ (łac. *Aulus Gellius*), autor obejmującego dwadzieścia ksiąg dzieła pod tytułem *Noce attyckie*², w literaturze rzymskiej zapisał się pod hasłem powrotu do dawnych pisarzy³. Na temat jego życia prywatnego posiadamy szczątkowe informa-

Adres/Adresse/Anschrift: dr Maria Piechocka-Kłos, Katedra Teologii Dogmatycznej i Fundamentalnej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn, mayphi@wp.pl

¹ Literatura: K. Morawski, *Schylek literatury rzymskiej w drugim i trzecim wieku po Chr.*, Kraków 1921, s. 30–33; M. Schanz, *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*, t. 3, München 1959, s. 185–190; E.J. Kenney, *Latin Literature*, Cambridge 1982, s. 678–680, 905–906; S. Stabryła, *Wstęp*, w: idem, *Rzymska krytyka i teoria literatury*, Wrocław–Warszawa 1983, s. CII–CIII; L. Holford-Strevens, *Fact and Fiction in Aulus Gellius*, *Liverpool Classical Monthly* 7 (1982), p. 65–68; L. Holford-Strevens, *Aulus Gellius: An Antoine Scholar and his Achievements*, Oxford 2004; L. Holford-Strevens, A. Vardi, *The Worlds of Aulus Gellius*, Oxford 2004; M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska. Okres cesarstwa*, Warszawa 1992, s. 447–451; S.M. Beall, *Translation in Aulus Gellius*, *The Classical Quarterly* 47 (1997), p. 215–226; A. Vardi, *Diudicatio locorum: Gellius and the History of a Mode in Ancient Comparative Criticism*, *Classical Quarterly* 46 (1996), p. 492–514; A. Vardi, *Gellius Against the Professors*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 137 (2001), p. 41–54; E. Gunderson, *Nox Philologiae: Aulus Gellius and the Fantasy of Roman Library*, Madison 2009; K. Ochman, *Krytyka przekładu w starożytnym Rzymie. Aulus Gelliusz, Noce attyckie*, *Przekładaniec* 21(2008), z. 2, s. 38–54.

² Wybrane wydania źródłowe: A. Gellius, *Le notti attiche*, trad. F. Cavazza, t. 1–13, Bologna 1985–1999; idem, *Noctes Atticae*, G. Fink (red.), München 1993; idem, *A. Gellii Noctium atticarum libri XX*, M. Hertz (red.), t. 1–2, Berolini 1883–1885; idem, *A. Gellii Noctium Atticarum*, C. Hosius (red.), t. 1–2,

cje. Wiadomo, że Gelliusz, należący do stanu ekwitów, urodził się i wychował w Rzymie⁴. Między 143 a 165 r. prawdopodobnie przez rok przebywał w Atenach, gdzie zetknął się ze słynnym przedstawicielem drugiej greckiej sofistyki Herodem Attykiem⁵. Właśnie w trakcie pobytu w Atenach, podczas długich zimowych wieczorów czytał dzieła autorów łacińskich i greckich oraz sporządzał z nich notatki, które później wykorzystał w swojej pracy. W Atenach także rozpoczął porządkowanie gromadzonych przez lata materiałów pochodzących z wcześniejszych lektur. Po powrocie do Rzymu kontynuował badania, które zaowocowały wydaniem dzieła. Niestety, nie znamy dokładnej daty jego wydania. Przypuszcza się, że *Noce attyckie*⁶ powstały między rokiem 144 a 170, kiedy to na tronie zasiadali Antoninus Pius i Marek Aureliusz. Prawdopodobnie zbiór został wydany około 169 r. *Noce attyckie* niemal w całości zachowały się do naszych czasów. Brakuje ósmej księgi dzieła, której treść znamy tylko ze streszczenia piętnastu rozdziałów oraz małych fragmentów w księdze pierwszej i dwudziestej⁷. Zbiór prezentuje materiał bez określonego porządku, co może poniekąd utrudniać jego analizę. Choć autor dokonał podziału na księgi, które są podzielone na rozdziały, jednak całość sprawia wrażenie, celowo zamierzonej przez Gelliusza⁸, chaotycznej kompilacji⁹. Kompozycję dzieła stanowią więc rozmieszczone w zbiorze, wydawać by się mogło zupełnie niepowiązane ze sobą ani treścią, ani żadną inną myślą przewodnią wątki. Można więc śmiało

Stuttgartiae 1959; idem, *Les Nuits Attiques*, trad. R. Marache, Paris 1967–1998; idem, *A. Gellii Noctes Atticae*, P.K. Marshall (red.), t. 1–2, Oxford 1991; idem, *Les nuits attiques*, trad. M. Mignon, t. 1–3, Paris 1934; idem, *Noctes Atticae*, J.C. Rolfe (red.), t. 1–3, London 1984; idem, *Notti attiche*, trad. L. Rusca, t. 1–2, Milano 1997.

³ Niektórzy badacze są zdania, że była to reakcja wywołana przez ówczesny grecki ruch attycystyczny, na którego czele stał Herod Attyk. Szerzej na temat: J.F.D Alton, *Roman Literary Theory and Criticism*, New York 1963, s. 310. Por. S. Stabryła, *Wstęp*, s. XCIX–C.

⁴ Jego życiorys na podstawie materiału źródłowego najobszerniej opracował L. Holford-Strevens, *Aulus Gellius*, s. 11–26. Zob. także M.T. Schettino, *Questioni di biografia Gelliana*, Giornale Filologico Ferrarese 1985, nr 8, s. 75–87. Niektóre informacje i literatura zawarta w niniejszym wprowadzeniu dotycząca osoby Gelliusza i jego dzieła za M. Piechocka-Kłos, *Wstęp*, w: Aulus Gellius, *Noce attyckie 2.24. O dawnej oszczędności i o starożytnych ustawach dotyczących wydatków*, wstęp, tłumaczenie, komentarz A.R. Jurewicz, M. Piechocka-Kłos, Poznań 2012, s. 7–15.

⁵ Herod Attyk (łac. Herodes Atticus) (101–177) – grecki mówca i mąż stanu, obok Favorinusa uważany jest za jednego z najwybitniejszych przedstawicieli drugiej sofistyki. Szerzej na jego temat: T. Sinko, *Literatura grecka. Literatura grecka za Cesarstwa Rzymskiego (wiek I–III n. e.)*, t. 3, cz. 1, Kraków 1951, s. 315 i n. Zob. także Flawiusz Filostratos, *Herodes Attyk 2, 1*, w: idem, *Żywoty sofistów*, tłum. M. Szarmach, Toruń 2008, s. 79–93.

⁶ Gelliusz w swojej pracy do wątku genezy tytułu zbioru nawiązuje kilka razy. W przedmowie do niej pisze: „Ponieważ w czasie długich nocy zimowych na wsi, w ziemi, że tak powiem Attyckiej, zacząłem sporządzać te zapiski, nadałem im tytuł Noce Attyckie”. Gell. *Praef.* 4.

⁷ M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska*, s. 448.

⁸ Sam Gelliusz na ten temat, celowo wybranej przez siebie formy zbioru, napisał: „Zastosowałem przypadkowy układ rzeczowy, taki sam, jaki stosowałem przy robieniu wyciągów”. Gell. *Praef.* 2.

⁹ M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska*, s. 448.

stwierdzić, że utwór Gelliusza nie jest dziełem o konkretnej i przemyślanej strukturze i należy go traktować jako luźny zbiór szkiców, wpisów oraz ekscerptów i dyskusji na rozmaite tematy¹⁰.

Noce attyckie zawierają bogaty materiał z różnych dziedzin, takich jak filozofia, etyka, literatura, gramatyka, etymologia, nawet krytyka tekstu, historia, retoryka i prawo¹¹. To niezwykle cenne źródło wiedzy o antyku. Z jednej strony zostały tam zamieszczone liczne wątki obrazujące ówczesne aspekty codziennego życia starożytnego świata grecko-rzymskiego. Z drugiej jest to także zbiór obszernych fragmentów dzieł zaginionych, a więc są one czymś w rodzaju ogromnego antykwarycznego materiału informacyjnego na ten temat¹². To główne powody, dla których dzieło bezwarunkowo należy uznać za cenny i wszechstronny materiał badawczy, traktując je jako bezcenną kopalnię wiedzy o antycznym świecie, literaturze tamtego okresu, nauce i kulturze, gdyż dzięki niemu możemy poznać starożytne instytucje, urzędy, kulty, prawa i obyczaje oraz twórczość literacką epoki.

Dzieło Gelliusza w pewnym sensie odzwierciedla różnorodność i bogactwo świata antycznego, stąd wydawać by się mogło – powinno być dobrze znane i szczegółowo opracowane. Jednak do dnia dzisiejszego w Polsce nie przeprowadzono dokładnych i intensywnych analiz tego zbioru, choć jego badanie z perspektywy historyczno-filologicznej są nie tylko możliwe, ale i niezwykle zajmujące. Dotąd *Noce attyckie* na język polski zostały przetłumaczone jedynie we fragmentach¹³. Jednak zainteresowanie Gelliuszem i jego dziełem u autorki niniejszego artykułu sprawiło, że stał się on tematem jej rozważań. Głównym celem prezentowanej publikacji jest omówienie i przedstawienie treści dwudziestego szóstego rozdziału zawartego w drugiej księdze *Nocy attyckich*¹⁴. Rozdział ten nie doczekał się jeszcze opracowania w języku polskim. Niniejsza publikacja uzupełnia te braki.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² W *Nocach attyckich* autor zacytował aż 275 autorów greckich i rzymskich.

¹³ A. Gellius, *Noctes Atticae* [fragm.:] *Trzy serca*, tłum. E. Kaczyńska, Meander 1 (1997), s. 13; idem, *Noctes Atticae* III, 9: *Historia konia sejańskiego*, tłum. E. Kaczyńska, Filomata 439/440 (1996), s. 412–416; idem, *Noctes Atticae* 1.18; 2.16; 5.18; 9.9, tłum. S. Stabryła, w: S. Stabryła, *Rzymska krytyka i teoria literatury*, s. 397–410; A. Tarwacka, *Aulus Gellius, Noctes Atticae. Księga XX, Rozdział I: Rozmowa prawnika Sextusa Cecyliusza i filozofa Favorinusa o Ustawie XII Tablic*, Zeszyty Prawnicze UKSW 2002, 2.1, s. 162–179; A. Gellius, *Noctes Atticae* [fragm.:] *O stylu Platona i Lizjasza*, tłum. K.T. Witzak, Meander 1 (1997), s. 73; Aulus Gellius, *Noce attyckie* 2.24. *O dawnej oszczędności i o starożytnych ustawach dotyczących wydatków*, wstęp, tłumaczenie, komentarz A.R. Jurewicz, M. Piechocka-Kłós, Poznań 2012, s. 54; *Filolog na uczcie. Aulus Gelliusz, „Noce attyckie” XVII 20*, przekład i komentarz K. Ochman, *Lectiones & Acroases Philosophicae* 7 (2014), z. 2, s. 113–128; *Auli Gellii 'Noctes Atticae' I.1- przekład i komentarz*, przekł. K. Ochman, *Classica Wratislaviensia* 29 (2009), s. 85–90.

¹⁴ Analizowany w pracy tekst źródłowy pochodzi z wydania J.C. Rolfe (red.), *The Attic Nights of Aulus Gellius*, vol. 1, London 1984, s. 210–217.

2. Przekład tekstu źródłowego

2.26. *Rozmowa Marka Frontona z filozofem Favorinusem o różnorodności kolorów i ich nazwach greckich i łacińskich; [...]*¹⁵.

1. Gdy filozof Favorinus był w drodze na spotkanie z konsulem Markiem Frontonem, chorym na podagrę, zażyczył sobie, bym mu towarzyszył. 2. Podczas spotkania z Frontonem, w obecności licznych uczonych mężów, miała miejsce rozmowa o kolorach i ich nazwach, pojawiły się wnioski, że odcienie kolorów są różnorodne, nazwy ich są jednak nieliczne i niesprecyzowane, 3. Favorinus rzekł: „Oko ludzkie rozróżnia więcej kolorów, niż jesteśmy w stanie wyrazić w słowach i nazwach. 4. Nie licząc innych niedorzeczności, proste kolory: czerwony (*rufus*) oraz zielony (*viridis*), mają pojedyncze nazwy, ale wiele różnych odcieni. 5. Za bardziej ubogą uważam w tym względzie łacinę niż grekę. Kolor czerwony (*rufus*) bierze swą nazwę od czerwieni (*rubor*), ale jednak ogień ma jeden rodzaj czerwieni, krew inny, purpura jeszcze inny, podobnie szafranowy i złoty, a łacina nie ukazuje tej wyjątkowej różnorodności koloru czerwonego za pomocą oddzielnych, indywidualnych słów, ale nazywa je wszystkie jako *rubor*, o ile nie pożyczka nazw od samych rzeczy, określając wszystko jako „ogniste”, „płomieniste”, „krwistoczerwone”, „szafranowe”, „purpurowe” i „złote”. 6. Słowa *russus*¹⁶ i *ruber* bez wątplenia wywodzą się od *rufus*, ale nie nazywają jego odmian, wydaje się natomiast, że słowa *ξανθός*, *έρυθρός*, *πυρρός*, *κίρρος* oraz *φοῖνιξ* określają pewne różnice w kolorze czerwonym, jego nasycenie, lub też odcień”. 7. Fronton wówczas, w odpowiedzi Favorinusowi, rzekł: „Nie przeczę, że język grecki, który – jak widać – preferujesz, jest bogatszy i bardziej płodny niż nasz; niemniej jednak nie jesteśmy tak zastraszająco zacofani w nazywaniu wspomnianych przez ciebie odcieni koloru czerwonego. 8. Mamy jednak inne nazwy, liczniejsze niż wspomniane przez ciebie z greki; także dla słów *fulvus*, *flavus*, *rubidus*, *poeniceus*, *rutilus*, *luteus* i *spadix* istnieją odpowiedniki koloru czerwonego, które go rozjaśniają (nazywając ognistą), lub też nadają mu cechy zieleni, przyciemniają domieszkami czerni, lub rozświetlają przez odrobinę połyskliwej bieli. 9. Także słowo *poeniceus*, które nazywasz po grecku *φοίνικα*, jest przypisane naszemu językowi, jak słowa *rutilus* i *spadix*, jako synonimy dla słowa *poeniceus*, wzięte z greki do łaciny, a wskazujące na głęboki, połyskliwy odcień czerwieni, jak ten owocu palmowego, nie do końca dojrzałego. Od tego słowa *spadix* i *poeniceus* biorą swą nazwę; 10. Słowo *σπάδικα* w doryckim stosuje się do określenia kolczastej

¹⁵ Tłumaczenie dzieła Aulusa Gelliusza, *Noce attyckie* (2.26) pochodzi od autorki.

¹⁶ *Russus* = *rufus*.

gałęzi drzewa palmowego wraz z owocem. 11. Wygląda jednak na to, że kolor *fulvus* jest mieszanką czerwonego i zielonego, w którym czasem przeważa zielony, czasem zaś czerwony. Stąd poeta, najbardziej skrupulatny przecież w doborze słów, używa słowa *fulvus* zarówno w odniesieniu do orła, jaspisu, futrzanych nakryć głowy, do złota, piasku i do lwa, także Ennius w swych *Rocznikach* określa powietrze jako *fulvus*¹⁷. 12. Słowo *flavus*, dla odmiany, zdaje się składać z zieleni, czerwieni i bieli; Wergiliusz w odniesieniu do złotych włosów używa określenia *flava*, wyraz ten stosuje również jako przymiotnik określający liście oliwki, co – jak widzę – niektórych zaskakuje, 13. wcześniej zaś Pakuwiusz nazwał wodę *flava*¹⁸, pył zaś *fulvus*. [...] 14. „Słowo *rubidus* oznacza ciemniejszą czerwień z większą domieszka czarnego; 15. *luteus* zaś jest bardziej rozcieńczoną czerwieńią; z tego też rozcieńczenia zdaje się wywodzić jego nazwa. 16. Zatem, mój drogi Favorinusie”, rzekł, „odcienie koloru czerwonego nie mają więcej nazw w grece, niż w łacinie. 17. Również kolor zielony nie jest wyrażany większą liczbą nazw w waszym języku, 18. Wergiliusz, pragnąc oddać odcień zieleni konia¹⁹, mógł bez problemu użyć bardziej słowa *caeruleus* niż *glaucus*, wołał jednak użyć swojskiego greckiego słowa, niż mało popularnego łacińskiego 19. Nasi wcześniejsi autorzy używali ponadto słowa *caesia* jako odpowiednika używanego przez Greków *γλαυκωπις*, jak Nigidiusz²⁰ twierdzi, od koloru nieba – oryginalnie *caelia*”. 20. Po tej wypowiedzi Frontona, Favorinus – oczarowany jego rozległą znajomością przedmiotu oraz elegancką wymową – rzekł: „Dla ciebie, i to ciebie jednego, język grecki poszedł tak daleko, ciebie jednakże, mój Frontonie, opisuje wers Homera²¹:

Nie wygrałeś jednak, ani nie zdecydowałeś o wyniku.

21. Słuchałem jednak nie tylko z przyjemnością twych uczonych spostrzeżeń, ale szczególnie twój opis rozbieżności koloru *flavus* pozwolił mi zrozumieć piękno wersów czternastej księgi *Roczników Enniusza*²², których uprzednio nie pojmowałem:

¹⁷ Gell. 13.21.14. (*aere fulvo*).

¹⁸ Gell. 2.26.13 „[...] *aquam flavam* [...] *fulvum pulverem*”.

¹⁹ Należy rozumieć bardziej „szary” niż „zielony”, bowiem słowo *glaucus* oznacza bardziej szarą zieleni lub zielonkawą szarość.

²⁰ Nigidiusz, polityk, filozof, czołowy przedstawiciel pitagoreizmu w Rzymie w okresie schyłku republiki, żył w latach ok. 95 p.n.e. – ok. 45 p.n.e.

²¹ Zob. Homer, *Iliada* XXIII, 382, w: D.B. Monro, Th.W. Allen (red.), *Homeri Opera in five volumens*, Oxford 1920, http://www.hs-augsburg.de/~harsch/gaeca/Chronologia/S_ante08/Homeros/hom_il23.html (24.10.2016).

²² Zob. *Q. Ennii Annalium Fragmenta* XIV, 372-373, w: *Remains of Old Latin: Ennius Caecilius*, ed. E.H. Warmington, vol. I, London 1935, <http://attalus.org/latin/ennius.html#374> (24.10.2016).

Zbierają teraz złoty marmur cichego morza
Oblany stłoczonymi statkami, pianą zielonych mórz;

22. jako że „zielone morza” zdawały się nie mieć nic wspólnego ze „złotym marmurem”. 23. Skoro jednak – jak rzekłeś – słowo *flavus* oznacza kolor zawierający domieszki zielonego i białego, Ennius z największą elegancją nazwał pianę zielonego morza „złotym marmurem”.

3. Omówienie

Aulus Gelliusz treść dwudziestego szóstego rozdziału drugiej księgi swojego dzieła zaprezentował w formie dysputy²³, a konkretnie rzecz ujmując, o czym świadczą fragmenty zbioru, szczegółowej relacji z jej przebiegu. Jej głównymi bohaterami są retor Fronton²⁴ i filozof Favorinus²⁵. Ponadto rozmowa, której

²³ Sięganie po różnorodne formy przedstawiania zagadnień, w tym np. dialog lub dysputę, pozwoliło autorowi *Nocy attyckich* nie tylko w oryginalny sposób zaprezentować swoje wywody, ale także ożywić encyklopedyczną treść zbioru. M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska*, s. 449.

²⁴ Gell. 2.26; 13.29; 19.8. Rzymski retor Fronton (ok. 100–po 170) pochodził z Cyrtu. Starannie wykształcony w prawie był bardzo zaangażowany w politykę. Piastował wysokie urzędy w państwie. Otrzymał godność konsula, który to urząd piastował w 143 r. Niestety, z uwagi na słabe zdrowie musiał zrezygnować z własnych aspiracji i wycofać się z polityki. Założył własną szkołę retoryki i poświęcił się pracy dydaktycznej. Był wychowawcą Marka Aureliusza i Lucjusza Werusa. Niezwykle cennym i zarazem bogatym źródłem informacji o retorze, jego otoczeniu i czasach w jakich żył jest jego korespondencja. Fronton pisał listy po łacinie i po grecku. Tematem, jaki bardzo często podejmował były przede wszystkim rozważania retoryczne i językowe. Jego autorstwu przypisuje się m.in. następujące zbiory listów: *O wymowie*, *O mowach*, *Zasady historii* (listy o charakterze rozpraw retoryczno-historycznych), *O wojnie z Partami*, 4 mowy o wakacjach w Alsium (*De feriis Alsiansibus*) oraz skonstruowana w formie listów, będąca żartobliwymi ćwiczeniami retorycznymi *Pochwała dymu i kurzu*. Do naszych czasów zachował się również zbiór listów pisanych po grecku. Fronton pisał także mowy. Niestety, nie zachowało się z nich wiele. Zdaniem retora w języku rozprzestrzeniła się zbytnia swoboda i niedbalstwo w dobieraniu słów. Dlatego zalecał większą dbałość o właściwy dobór wyrazów i ich miejsce w zdaniu. Zarzucał autorom, że nie troszczą się o odpowiednie formułowanie myśli. Największym jego marzeniem było odrodzenie języka łacińskiego i literatury rzymskiej. W tym celu nawoływał do powrotu do starych pisarzy. Jednakże mimo jego starań i troski o język uważa się, iż Fronton pisał językiem nienaturalnym i przeładowanym archaizmami, co potwierdza, że uległ wpływów stylu swojej epoki. Zamiłowanie do takiego stylu spowodowało, że wokół niego zgromadził się krąg zwolenników, których nazywano od jego imienia frontonianami. Zob. M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska*, s. 445–447.

²⁵ Favorinus z Arles (ok. 85–ok. 150), grecki retor. Był przedstawicielem drugiej sofistyki. Uczył się w Massalii i w Rzymie, gdzie był uczniem Diona Chryzostoma. Ogromną popularność zyskał dzięki wygłaszanym mowom w Rzymie oraz w wielu miastach greckich. Favorinus swoje mowy głosił głównie w języku greckim. Po grecku również pisał. Do grona jego zaufanych przyjaciół i uczniów należeli Plutarch, Herod Attyk, Fronton oraz oczywiście Gelliusz. Uważa się, że był autorem licznych pism retorycznych i filozoficznych, niestety z jego bogatego dorobku nie zachowało się zbyt wiele. Wśród pism Diona Chryzostoma zachowały się dwie jego mowy (*Mowa koryncka*, *O losie*) oraz napisany na papirusie, podczas zesłania na Chios, duży fragment mowy pod tytułem *O wygnaniu*. Jednak za najważniejsze dzieła

jak wynika z treści rozdziału, przysłuchuje się sam Gelliusz, toczy się w gronie licznych słuchaczy wśród których nie brakuje również wielu uczonych²⁶. Wybór głównych rozmówców rozdziału nie jest przypadkowy. Zarówno Fronton, jak i Favorinus byli związani z osobą Gelliusza, których autor *Nocy attyckich* znał osobiście. Otóż przypuszcza się, że Gelliusz słuchał wykładów retora Frontona i był jednym ze zwolenników stworzonej przez niego teorii stylu i języka, zwanej frontonianizmem²⁷. Wpływy retora Frontona na Gelliusza są bardzo widoczne podczas czytania jego zbioru. Rzymski pisarz pozwalał sobie jednak wzbogacać teorie mistrza o swoje własne opinie i przemyślenia²⁸. Duży wpływ na Gelliusza wywarł również filozof Favorinus, z którym rzymskiego pisarza łączyły przyjacielskie stosunki²⁹.

Wybór tematu z zakresu języka, nad którym toczą dyskusję rozmówcy, będącego przedmiotem badań rozdziału, jest zgodny z językowymi zainteresowaniami rzymskiego pisarza. Treść rozdziału stanowi rozmowa na temat kolorów i ich nazw. Tezą, która pojawia się na początku rozdziału jest stwierdzenie filozofa Favorinusa, jakoby różnorodność istniejących w naturze kolorów z uwzględnieniem ich różnych odcieni nie szła w parze z realnymi możliwościami ich nazwania i precyzyjnego opisanie z punktu widzenia języka³⁰. Obszar porównawczy stanowi język łaciński i grecki w odniesieniu głównie do koloru czerwonego (*rufus*) i zielonego (*viridis*). Favorinus zauważa, że jego zdaniem łacina w stosunku do greki jest znacznie uboższa w tym zakresie³¹. Filozof argumentuje, że słowo *rufus* oznaczające kolor czerwony na związek ze słowem *rubor* oznaczającym czerwień. Jego zdaniem właśnie za pomocą słowa *rubor* w łacinie najczęściej oddawane jest tłumaczenie w znaczeniowym sensie w stosunku do koloru czerwonego, bez względu na rodzaj, subtelność czy intensywność jego odcienia. Wszak różnice, co podkreśla Favorinus, wynikające z potrzeby opisanie różnych rzeczy, choćby pod względem intensywności barwy, są oczywiste, gdyż znacząco od siebie różne kolory przybiera ogień, krew, purpura

przypisywane autorstwu Favorinusa uważa się dwa pisma o charakterze różnorodnych wypisów z bogatych lektur autora: *Zapiski ku pamięci, Różnorodne wiadomości*, które niestety zaginęły. Por. Flawiusz Filostratos, *Favorinos z Arelate* 1, 8, w: idem, *Żywoty sofistów*, tłum. M. Szarmach, Toruń 2008, s. 30–33. Zob. T. Sinko, *Literatura grecka*, s. 356–359.

²⁶ Gell. 2.26.1-2.

²⁷ S. Stabryła, *Wstęp*, s. CII.

²⁸ R. Marache, *La critique littéraire de langue latine et le développement du goût archaïsant au II siècle de notre ère*, t. 2, Rennes 1952, s. 251 i n.; idem, *Mots archaïques et mots nouveaux chez Fronton et Aulo-Gelle*, Paris 1957; S. Stabryła, *Wstęp*, s. CII–CIII; M.T. Schettino, *Interessi storici e lettura storiografiche di Aulo Gellio*, Latomus 1986, nr 45, s. 347–366.

²⁹ Gell. 14.2; B. Baldwin, *Studies in Aulus Gellius*, Coronado 1975, s. 21 i n.; J. Zabłocki, *Rozważania o procesie rzymskim*, s. 89 i n.

³⁰ Gell. 2.26.2-4.

³¹ Gell. 2.26.5.

czy złoto. Tak więc osoby chcące ukazać różnorodność koloru czerwonego w języku łacińskim, w przypadku braku odpowiednich słów definiujących pożądaną odcień czerwonej barwy zmuszone są korzystać z przymiotnikowych określeń opisywanych rzeczy, np. ognisty lub płomienisty³². Filozof swój wywód kończy wyraźnym stwierdzeniem, że greka za pomocą słów: *ξανθός*, *έρυθρός*, *πυρρός*, *κιρρός* oraz *φοῖνιξ*, może precyzyjniej wyrazić pewne różnice w kolorze czerwonym, mając na uwadze chociażby jego nasycenie lub odcień³³. Taka forma wypowiedzi Favorinusa może wskazywać, że filozof w kwestii językowej bardziej ceni grekę. Fronton, choć przyznaje, że greka nosi w sobie ogromne bogactwo języka, zdaje się nie potwierdzać zarzutów wobec ubóstwa w tej kwestii łaciny, zarazem podając przykłady na bogactwo języka łacińskiego. W kontekście koloru czerwonego, jego nasycenia i odcieni które go rozjaśniają, nadają cechy zieleni, przyciemniają domieszkami czerni lub rozświetlają odrobiną bieli – wymienia następujące słowa: *fulvus*, *flavus*, *rubidus*, *poeniceus*, *rutilus*, *luteus* czy *spadix*³⁴. Niezwykle ciekawe wydają się fragmenty tekstu, gdzie znajdują się analizy znaczenia słowa *fulvus*, które jak zauważa Fronton, „jest mieszanką czerwonego i zielonego, w którym czasem przeważa zielony, czasem zaś czerwony. Stąd poeta, skrupulatny w doborze słów, używa *fulvus* zarówno w odniesieniu do orła, jaspisu, futrzanych nakryć głowy, do złota, piasku i do lwa”³⁵ oraz wyrazu *flavus* oznaczającego mieszankę czerwieni, zieleni, bieli, niekiedy nawet przypominającą złoto³⁶. Wymiana zdań na temat koloru czerwonego kończy się stwierdzeniem wypowiedzianym przez Frontona, że „odcienie koloru czerwonego nie mają więcej nazw w grece, niż w łacinie”³⁷.

Znacznie mniej uwagi w stosunku do omawianego wcześniej koloru czerwonego Fronton i Favorinus poświęcili rozważaniom na temat koloru zielonego i jego odcieni. W tym kontekście pojawiają się wyrażenia *caeruleus*, *glaucus*³⁸ oraz *caesia*³⁹. Jednakże wniosek odnośnie do równowagi w kwestii nazw określających ten kolor w obydwu będących przedmiotem badań językach jest zgoła taki sam, jak w przypadku koloru czerwonego⁴⁰.

Ponadto ciekawy wątek badawczy treści rozdziału stanowią wybrane przez Gelliusza przykłady, które obrazują prowadzony przez Frontona i Favorinusa

³² Ibidem.

³³ Gell. 2.26.6.

³⁴ Gell. 2.26.8.

³⁵ Gell. 2.26.11.

³⁶ Gell. 2.26.12.

³⁷ Gell. 2.26.16.

³⁸ Gell. 2.26.18.

³⁹ Gell. 2.26.19.

⁴⁰ Gell. 2.26.17.

wywód na temat konkretnego słowa, określającego wymieniony wyżej podstawowy kolor lub jego pochodną. Główni uczestnicy rozmowy, przytaczając konkretne wyrazy opisujące dany kolor, odnoszą je do konkretnych pisarzy, którzy po takie określenia sięgali w swoich dziełach⁴¹. Ich grono oraz wybrane fragmenty ich dzieł również nie są przypadkowe i mają ścisły związek z literackimi preferencjami Gelliusza. Jak wszyscy archaiści, autor *Nocy attyckich* w szczególny sposób interesował się Enniuszem⁴², którego twórczość była postrzegana przez zwolenników Frontona jako bogaty materiał do badań językowych⁴³, co znajduje potwierdzenie w treści rozdziału. Rzymski pisarz, oprócz Enniusza, odwołuje się także do słów i języka używanych m.in. przez Pakuwiusza⁴⁴ i Wergiliusza⁴⁵.

Treść tego konkretnego rozdziału potwierdza fakt, że Gelliusz również chętnie wyjaśniał wyrazy i komentował formy gramatyczne, które mogły być niezrozumiałe dla jego czytelników z uwagi chociażby na specyfikę czy rzadkość ich używania. Wiemy, że w kwestiach językowych autor *Nocy attyckich* całkowicie podzielał opinię retora Frontona, iż studiowanie dawnych pisarzy pozwala wzbogacić słownictwo. Gelliusz, uważając się za programowego frontonianistę, stosował archaizmy, co spowodowało, że jego warsztat pisarski został określony jako sztuka przywracająca do życia wyrażenia mało już używane i mało znane w jego czasach⁴⁶. Niemniej upodobania do archaizmów nie szufładkują bynajmniej Gelliusza jako pisarza posługującego się tylko słownictwem archaicznym, bowiem autor równie często sięgał po nowe wyrazy oraz synonimy. Wywód na temat wyrazów określających wymienione w rozdziale kolory z jednej strony dowodzi zainteresowań autora synonimami, które często stosował pisząc swoje dzieło, jednocześnie dbając, by w tym obszarze wywodowi nadać jasną formę.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że po dokonaniu skrupulatnej analizy badanego fragmentu dzieła, daje się zauważyć, iż Gelliusz szczególnie dużo uwagi poświęcił kwestiom mającym związek z językiem, tj. gramatyce, morfologii, składni, fleksji itd., zaś mniej interesował się wartościami estetycznymi konkretnych pism, co tłumaczy wybór i sposób przedstawienia treści dwudziestego szóstego rozdziału drugiej księgi dzieła tego rzymskiego pisarza. Warto też podkreślić, że autor *Nocy attyckich* był także orędownikiem dbałości o poprawność języka, który jego zdaniem miał charakteryzować się czystością (*munditia*),

⁴¹ Gell. 2.26.11-13; 21-23.

⁴² Enniusz, rzymski poeta, uważany za ojca literatury rzymskiej, żył w latach 239–169 p.n.e.

⁴³ Gell. 2.14; 11.4; 18.5; 18.10.

⁴⁴ Pakuwiusz, rzymski tragik, żył w latach ok. 220 – ok. 131 p.n.e.

⁴⁵ Wergiliusz, rzymski poeta, żył w latach 70–19 p.n.e.

⁴⁶ M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska*, s. 450–451.

właściwością (*proprietas*) oraz wytwornością (*elegantia*). Omawiany rozdział jego dzieła pozwala stwierdzić, iż sam stosował się do tych zasad⁴⁷, co można dostrzec w narracji badanego materiału.

ROZWAŻANIA O RÓŻNORODNOŚCI KOLORÓW I ICH ŁACIŃSKICH ORAZ GRECKICH NAZWACH W *NOCACH ATTYCKICH* (2.26) AULUSA GELLIUSZA

(STRESZCZENIE)

W niniejszym artykule omówiono treść dwudziestego szóstego rozdziału zawartego w drugiej księdze *Nocy attyckich* autorstwa Aulusa Gelliusza. Rozdział ten nie doczekał się jeszcze opracowania w języku polskim. Jednakże podjęta w nim kwestia rozważań na temat różnorodności kolorów i ich łacińskich oraz greckich nazw sprawiła, że wątek ten poddano badaniom pod kątem historyczno-filologicznym. Co ważne, *Noce attyckie* to bogaty materiał z różnych dziedzin, takich jak filozofia, etyka, literatura, gramatyka, etymologia, nawet krytyka tekstu, historia, retoryka i prawo. Tak więc jest to niezwykle cenne źródło wiedzy o antyku.

REFLECTIONS ON THE VARIETIES OF COLOURS AND THEIR LATIN AND GREEK NAMES IN AULUS GELLIUS'S *ATTIC NIGHTS* (2.26)

(SUMMARY)

This publication presents the contents of Chapter 26 of Book II of *Attic Nights* by Aulus Gellius. This chapter has not been discussed yet in the Polish language. However, because of the issue of the variety of colours and their Latin and Greek names that the chapter explores, this thread has been studied from the historical and philological perspective. It should be remembered that *Attic Nights* contains a rich amount of material pertaining to various disciplines, such as philosophy, ethics, literature, grammar, etymology and even textual criticism, history, rhetoric and law. Therefore, it constitutes an extremely precious source of knowledge about antiquity.

ERÖRTERUNGEN ÜBER DIE VERSCHIEDENARTIGKEIT DER FARBEN SOWIE DEREN LATEINISCHE UND GRIECHISCHE BEZEICHNUNGEN IN DEN *NOCTES ATTICAE* VON AULUS GELLIUS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die vorliegende Publikation befasst sich mit dem Inhalt des 26. Kapitels im zweiten Buch der *Noctes Atticae* von Aulus Gellius. Dieses Kapitel erfuhr bisher keine Behandlung in polnischer Sprache. Da jedoch die in ihm enthaltene Fragestellung bezüglich der Verschiedenartigkeit der Farben und der Bezeichnungen von Farben in lateinischer und griechischer Sprache von Bedeutung ist, wurde

⁴⁷ Na temat języka Gelliusza za: L. Holford-Strevens, *Aulus Gellius*, s. 48–64. Zob. także M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska*, s. 450–451.

das Kapitel mit Untersuchungen im Hinblick auf historisch-philosophische Themen belegt. Es ist zu beachten, dass die *Noctes Atticae* reich an Material aus verschiedenen Wissensbereichen sind, da in dem Werk Themen der Philosophie, der Ethik, der Literatur, der Grammatik, der Etymologie und sogar der Textkritik, der Geschichte, der Rhetorik und der Rechtswissenschaften angesprochen werden. Dieses Werk stellt sich daher als außerordentlich wertvolle Quelle des Wissens über die Antike dar.